

УДК 929:371.112(477.74-21)''1800/1850''

І. С. Гребцова,

доктор історичних наук,
професор кафедри нової та новітньої історії
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
вул. Єлісаветинська, 12, м. Одеса, 65082, Україна,
тел.: (048) 723 62 87
e-mail: isgrebtsova@gmail.com

**ГОЛОВНІ ПРІОРИТЕТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПОПЕЧИТЕЛІВ
ОДЕСЬКОГО НАВЧАЛЬНОГО ОКРУГУ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ
XIX СТ. В КОНТЕКСТІ ПЕРСОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ**

Метою статті є аналіз на основі матеріалів масиву опублікованих джерел, що зберігаються у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету, і архівних документів Державного архіву Одеської області та Російського державного історичного архіву головних напрямків діяльності у першій половині XIX ст. попечителів Одеського навчального округу: Н. Ф. Покровського, Д. М. Княжевича, М. М. Бугайського. Методи біографістики, історико-порівняльний метод, комплексний аналіз свідочств історичних джерел дозволяє дослідити віхи життя та діяльності попечителів, досягнення і недоліки їх роботи в Одеському навчальному окрузі, виявити особистий внесок кожного в розвиток освіти у регіоні.

Ключові слова: М. М. Бугайський, Г. П. Волконський, Д. М. Княжевич, Н. Ф. Покровський, Одеський навчальний округ, попечитель, початкові і середні навчальні заклади, преса, Рішельєвський ліцей, цензурний комітет.

Одеський навчальний округ був восьмим навчальним округом у російській моделі розвитку освіти, що сформувалася в першій половині XIX ст. На початку століття умовою заснування навчального округу в регіонах Російської імперії була наявність університету. Проте поряд з університетами наказом 1803 р. створювалися навчальні заклади нового типу – ліцеї. Першим таким навчальним закладом стало Ярославське вищих наук училище, більш відоме під назвою Демидівський ліцей. Другим, але більш престижним, був відкритий у 1811 р. Царськосельський ліцей. Наступним став заснований в Одесі у 1817 р. Рішельєвський ліцей, який найближчим часом набув статусу головного навчального закладу південних губерній, що і дало йому можливість стати основою новоствореного навчального округу.

30 липня 1830 р. був виданий наказ про заснування Одеського навчального округу. Спочатку йому підпорядковувалися лише навчальні заклади Одеси. Проте вже восени того ж року почався процес розширення території округу. Наказом від 8 листопада 1830 р. до його складу увійшла Бессарабська область,

9 грудня 1832 р. – Херсонська і Таврійська губернії, 30 травня 1833 р. – Катеринославська губернія.

Першим попечителем Одеського навчального округу був Никифор Федорович Покровський (1779–1838). Виходець із сім'ї священника, він закінчив Астраханську гімназію, потім Московський університет, після чого служив у департаменті міністра військово-морських сил. Перейшовши на службу в Міністерство народної освіти, Н. Ф. Покровський в лютому 1810 р. став директором училищ Ярославської губернії. За спогадами колег, він був успішним керівником і досвідченим педагогом [15, с. 4–7]. У період створення «подвійного міністерства» – Міністерства духовних справ і народної освіти, яким керував О. М. Голіцин, влітку 1817 р. Н. Ф. Покровський був призначений начальником 4-го відділення департаменту духовних справ. 7 червня 1829 р. він був переведений на посаду директора одеських училищ, що дозволило йому у період заснування навчального округу в Одесі стати його першим попечителем. Саме на період його діяльності прийшлося розширення і становлення Одеського навчального округу. Сфера повноважень попечителів в першій третині XIX ст. була обмежена діяльністю училищних комітетів, що створювалися при університетах і, по суті, керували навчальними закладами округу. Попечителі не мали розпорядливої влади і, спостерігаючи за виконанням розпоряджень міністра, лише передавали йому звіти і доклади керівництва університету і училищного комітету, до яких найбільш старанні з них додавали свої міркування, зауваження і доповнення.

Н. Ф. Покровський більш широко розумів обов'язки попечителя. В одному зі своїх перших звітів до міністерства він констатував, що в 1832 р. в Одесі, окрім Рішельєвського ліцею, гімназії і училищ при ньому, діяли лише: 1 дівоче училище, 1 грецьке комерційне училище, 1 єврейське училище, 4 приватні чоловічі пансіони і 4 жіночі приватні пансіони. Ще гірше зі сферою освіти було в інших містах краю. У Бессарабській області діяли 6 повітових, 1 парафіяльне училище, грецька школа та пансіон і 30 приватних навчальних закладів з малою кількістю учнів [5, арк. 110–116]. Попечитель розпочав роботу по розширенню низки навчальних закладів у регіоні.

Уже в перші роки служби на тій посаді Н. Ф. Покровський зосередив увагу на аналізі стану діючих навчальних закладів Новоросійського краю. З цією метою він здійснював короткострокові й тривалі поїздки по містах округу. Часом, щоб подібні ревізії були ефективні, попечитель вважав за доцільне «розділити огляд на дві поїздки, а саме: в одну поїздку оглянути училища херсонські, катеринославські та таврійські; в іншу – бессарабські» [8, арк. 9]. Зокрема, по завершенню ревізії навчальних закладів округу в 1833 р. Н. Ф. Покровський констатував: «Між гімназіями по досягненням навчання займає перше місце Комерційна Таганрозька, за нею – Катеринославська; Херсонська, хоча і не заслуговує невідгидних зауважень, проте вимагає нагадування про кращий стан» [8, арк. 9]. Попечитель зазначив також задовільний стан парафіяльних і

повітових училищ в Олександрії (Херсонська губернія), у Бахмуті (Катеринославська губернія), в Маріуполі, Феодосії та Керчі (Таврійська губернія). Однак, на думку Н. Ф. Покровського, Оріхівське училище в Таврійській губернії «в деяких відносінах несправне» [8, арк. 10].

Особливу занепокоєність попечителя викликав матеріальний стан викладачів і службовців, які працювали в парафіяльних і повітових училищах: «Полуденний край, що славиться достатком, для наших чиновників весь (крім Катеринослава) дуже бідний, і вони всюди терплять нужду крайню, а коли ще нещастя голоду поширювалося на цей край, то особливо обтяжені сімейством, піддавалися цим злидням ще більш» [8, арк. 14]. Підводячи підсумки ревізії, попечитель констатував слабкість матеріальної бази більшості навчальних закладів [8, арк. 13], на стабілізації та зміцненні якої він сконцентрував свої зусилля.

25 червня 1835 р. було затверджено нове положення про навчальні округи. Середні навчальні заклади були вилучені з ведення університетів, а управління ними цілком зосередилося в руках попечителів та їх рад. Повноваження попечителя були істотно збільшені [4, арк. 5–23]. На цьому етапі помітно активізувалася діяльність Н. Ф. Покровського. Він зробив серйозні кроки до розширення мережі парафіяльних і повітових училищ, поліпшення їх фінансового стану. Навчальні заклади регіону гостро потребували коштів, які могли бути отримані від приватних осіб. У зв'язку з цим попечитель прагнув виявити механізми активізації благодійних пожертвувань. Н. Ф. Покровський і місцева адміністрація бачили такі важелі в заохоченнях різного роду, які і справді збільшили кількість бажаючих допомогти навчальним закладам. Імена добродійників публікувалися на сторінках регіональної преси, деякі з них отримували урядові нагороди. Наприклад, одеський купець М. О. Крамарьов у 1836 р. був нагороджений медаллю за пожертви на користь Рішельєвського ліцею [9, арк. 17–19]. Такі заохочення піднімали статус філантропа в очах громадськості, роблячи добродійність престижною.

Діяльність Н. Ф. Покровського залишила помітний слід в історії головного навчального закладу краю – Рішельєвського ліцею. Всебічно вивчивши стан справ у ньому, попечитель здійснив у ліцеї низку перетворень: розширив обсяг викладання багатьох предметів, взяв під контроль виконання викладачами своїх обов'язків і дисципліну ліцеїстів. Н. Ф. Покровський висунув ідею реорганізації цього навчального закладу з метою наблизити його до вищої ланки в системі освіти тієї пори – університету, і неухильно відстоював її перед центральною і місцевою владою. За його ініціативи було підготовлено статут 1837 р., що істотно підвищив статус ліцею.

Іншим напрямком діяльності Н. Ф. Покровського на посаді попечителя стало заснування Одеського цензурного комітету. Зі створенням централізованої системи цензури на основі цензурного статуту 1828 р. і підпорядкуванням її Міністерству народної освіти, попечителі почали відігравати важливу роль

у керівництві місцевими цензурними комітетами. Згідно цензурного статуту, центральним цензурним органом у країні було Головне управління цензури в Петербурзі. В університетських центрах Російської імперії були створені підлеглі йому Московський, Віленський, Дерптський, Казанський і Харківський цензурні комітети. У портових містах Ризі, Вільно і Одесі, що мали торговельні контакти з іноземними державами, була введена посада окремого цензора з внутрішньої і зовнішньої цензури. Обов'язки окремого цензора в Одесі були покладені на професора Рішельєвського ліцею І. І. Дубровича. Однак масив роботи окремого цензора в портовому місті виявився таким величезним, що впоратися з ним одній людині було не під силу. У донесенні до Петербургу Н. Ф. Покровський зазначав, що до Одеси щорічно надходить близько 25 тис. книг на іноземних мовах [3, арк. 2]. Попечитель звернувся у міністерство с проханням збільшити штат одеських цензорів, або, що краще, заснувати місцевий цензурний комітет.

18 червня 1831 р. почав свою роботу Одеський цензурний комітет, головою якого був призначений Н. Ф. Покровський. Надалі Одеським цензурним комітетом постійно керував попечитель навчального округу, як того вимагав цензурний статут. Одеський цензурний комітет став одним з головних суб'єктів управління системи періодичної преси південних територій. Н. Ф. Покровський, як голова Одеського цензурного комітету, не тільки не перешкодив, а всіляко сприяв виходу нових видань, підтримував добрі стосунки з видавцями і редакторами місцевої преси.

Зробивши чимало для розвитку освіти і періодики в Одесі, Н. Ф. Покровський в червні 1837 р. в зв'язку з погіршенням здоров'я вийшов у відставку і переїхав до Криму, де прожив останній рік свого життя.

Наступним попечителем Одеського навчального округу став Д. М. Княжевич (1788–1844). Він народився у Петербурзі в дворянській сім'ї вихідців з Сербії. Д. М. Княжевич, як і його брати Олександр і Владислав, з юних років серйозно захоплювався літературною творчістю. Він рано почав друкувати свої твори в столичній пресі. Успішно складалася службова кар'єра Д. М. Княжевича. Більше тридцяти років він працював у Міністерстві фінансів, у 1831 р. посів посаду директора Департаменту державного казначейства. Декілька років за завданням міністерства працював за кордоном. Після повернення на батьківщину, з 1824 р. по 1827 р. він був віце-губернатором Петербургу. В 1837 р. Д. М. Княжевич перейшов на службу в Міністерство народної освіти, і в цьому ж році був обраний членом Академії наук і одержав призначення на посаду попечителя Одеського навчального округу, що стало початком його нового життєвого етапу [1, арк. 1-16].

Д. М. Княжевич також значну увагу приділяв розвитку початкових та середніх учбових закладів у окрузі. З його діяльністю пов'язані значні перетворення в Рішельєвському ліцеї. Напередодні приїзду Д. М. Княжевича до Одеси був затверджений новий статут Рішельєвського ліцею. Згідно статуту 1837 р. ліцей

складався з двох відділень: фізико-математичного і юридичного. До структури ліцею входив також інститут східних мов. Після уважного знайомства на місці зі справами у ліцеї Д. Княжевич переконався, що затверджений цим статутом склад навчального закладу потребує змін і доповнень. Він прагнув розширити кількість кафедр і дисциплін, які викладалися у ліцеї. На думку Д. М. Княжевича, потрібно, щоб «науки служили одна одній приготуванням», тому викладання логіки і психології повинно передувати викладанню теоретичних дисциплін, а останні, у свою чергу, повинні читатися перед прикладними [6, арк. 2]. В 1838 р. йому вдалося заснувати кафедру сільського господарства і лісівництва на фізико-математичному відділенні. Незабаром Д. М. Княжевич виступив з пропозицією відкрити в ліцеї третє відділення – камеральне, де було б зосереджено викладання природознавчих і господарських наук, яке почало діяти з 1842–1843 навчального року.

Завдяки зусиллям Д. М. Княжевича Рішельєвський ліцей на початку 40-х рр. XIX ст. переживав період підйому. Професор М. Н. Мурзакевич, згадуючи даний етап, писав: «Ця установа, як добре заведена машина; дисципліни викладалися скільки можливо сучасно, в рівень з вимогами науки. Професори добросовісно і охоче робили свою справу; множилися слухачі і умножалася з дня на день довіра і добре ставлення публіки до ліцею. Честь всього цього належала Дмитру Максимовичу» [16, с. 149].

В обов'язки попечителя навчального округу, як і раніше, входило керівництво діяльністю Одеського цензурного комітету. Ініціативність і рішучість Д. М. Княжевича і на цьому терені мала позитивні наслідки. Раніше доставка в регіон зарубіжної преси здійснювалася з великими труднощами, оскільки за цензурними правилами того часу вона могла поступати до передплатників тільки через Петербург і Варшаву, пройшовши перевірку в Комітеті цензури іноземної. В кінці 30-х – 40-і рр. XIX ст. зарубіжні консули й окремі комерсанти неодноразово зверталися в Головне управління цензури з клопотаннями про спрощення цензурних формальностей для видань, що ними виписувались. На рубежі 30–40-х рр. XIX ст. Д. М. Княжевич енергійно добивався від Головного управління цензури розширення функцій Одеського цензурного комітету. В результаті зусиль Д. М. Княжевича було збільшене фінансування, поліпшена матеріальна база, а головне – розширені повноваження Одеського цензурного комітету. В середині 40-х рр. XIX ст. при одеській поштової конторі була встановлена посада цензора іноземних газет і журналів, який займався цензурою французьких і німецьких видань. Результатом перетворень місцевої цензури стало те, що більше половини читачів іноземної преси почали одержувати її в одеській поштової конторі.

Як і раніше, помітне місце в житті Д. М. Княжевича займала літературна творчість і публіцистика. Незабаром він розпочав активну видавничу діяльність у наукових товариствах Одеси, виступивши засновником одного з них – Одеського товариства історії і старожитностей. Одночасно попечитель підняв

питання про відродження літературних альманахів у місті. Разом з петербурзьким публіцистом й істориком М. І. Надєждіним Д. Княжевич видав два літературних альманахи – «Одесский альманах на 1839 год» і «Одесский альманах на 1840 год».

Не все задумане встиг реалізувати енергійний попечитель Одеського навчального округу. Д. М. Княжевич помер у 1844 р. у Полтавській губернії, прямуючи до Петербургу для обговорення питання про перетворення Рішельєвського ліцею в університет.

Третім попечителем став представник знатного князівського роду Г. П. Волконський (1808–1882), сім'я якого мала маєток у Херсонському повіті Херсонської губернії. Отримавши домашнє виховання, у 1819 р. Г. П. Волконський спочатку поступив до Рішельєвського ліцею в Одесі, але через рік залишив навчання за бажанням батька, який вирішив відправити сина в Париж, де той і здобув освіту. Після повернення на батьківщину в 1822 р. Г. П. Волконський був зарахований на службу в Колегію закордонних справ. У 1828 р. він був направлений до російської місії в Неаполі. Через два роки Г. П. Волконський став чиновником Азіатського департаменту, з 1831 по 1839 рр. завідував археологічної комісією Академії мистецтв у Римі, що була заснована «для пошуку старожитностей». У 30 років він став чиновником для особливих доручень при Департаменті народної освіти [7, арк. 7]. 9 січня 1838 р. Г. П. Волконський був призначений помічником попечителя Петербурзького навчального округу [7, арк. 1], а з 1842 р. виконував обов'язки попечителя Петербурзького навчального округу [7, арк. 18].

19 лютого 1845 р. Г. П. Волконський був переведений на посаду попечителя Одеського навчального округу [7, арк. 19–20]. Однак у березні цього ж року він взяв відпустку на два місяці за станом здоров'я своєї другої дружини [7, арк. 30]. У квітні 1845 р. міністр С. С. Уваров прийняв відставку Г. П. Волконського з посади попечителя Одеського навчального округу з залишенням його членом Головного правління училищ [7, арк. 34]. Г. П. Волконський взяв відпустку на більш тривалий строк і відвіз дружину на лікування за кордон. Потім відпустку було продовжено ще на рік. 2 грудня 1847 р. Г. П. Волконський був звільнений з посади члена Головного правління училищ і зарахований до місії Росії у Римі [7, арк. 75]. У 1847 р. він вже чиновник Міністерства закордонних справ, почесний член Петербурзького університету. Таким чином, він не приступив до виконання обов'язків попечителя Одеського навчального округу з сімейних обставин.

В період відсутності призначеного попечителя округом керував директор Рішельєвського ліцею О. Г. Петров, який мав досвід роботи в сфері освіти. Він у 1819 р. закінчив Харківський університет зі ступенем кандидата і був призначений на посаду викладача законознавства в Київській гімназії. Одночасно він займав посаду чиновника особливих доручень при попечителі Київського навчального округу. У 1835 р. О. Г. Петров був призначений директором учи-

лиць Київської губернії. Його служба в Києві тривала до 20 липня 1844 р., коли він був призначений директором Рішельєвського ліцею. Протягом 9 років, проведених в Одесі, крім керівництва Рішельєвським ліцеєм, він був виконуючим обов'язки попечителя навчального округу, а з затвердженням нового попечителя був призначений його помічником. 2 лютого 1853 р. О. Г. Петров вийшов у відставку, незабаром переїхавши до Москви, потім до Санкт-Петербургу.

У 1846 р. попечителем Одеського навчального округу був призначений Михайло Миколайович Бугайський. Діяльність нового попечителя пов'язана з непростим періодом, коли сфера освіти відчувала серйозний тиск з боку уряду. Революційні бурі в Європі кінця 40-х рр. XIX ст. і побоювання їх впливу на визвольний рух у Російській імперії, підштовхнули імператора Миколу I до прийняття ряду обмежувальних документів. За період з жовтня 1848 р. по жовтень 1851 р. попечителям навчальних округів були направлені численні циркуляри, в яких вони зобов'язувалися особливо ретельно спостерігати за викладанням політичних, юридичних, а також історичних наук. На їх підставі скорочувався обсяг і переглядалися програми викладання державного права, політичної економії, слов'янської філології. Одночасно уряд вимагав посилити контроль за студентами; розсилав секретні настанови та інструкції попечителям і керівникам вищих навчальних закладів про пильний нагляд за напрямом викладання в зв'язку з революційними подіями в Європі [11, 12, 13]. Такі документи направлялися для реалізації й попечителю М. М. Бугайському, що, можливо, стало однією з причин його суворого ставлення до студентів і учнів, а також зосередження на особистих справах.

Студенти і викладачі в цей період повинні були дотримуватися жорсткої субординації, характерної для стилю суспільних відносин епохи правління Миколи I. Іноді це приводило до непорозумінь. Один з інцидентів відбувся 18 лютого 1853 р. під час відвідування М. М. Бугайським Рішельєвського ліцею. Попечитель помітив, що деякі студенти давали відповідь на запитання викладачів сидячи. На це поступила вказівка управляючому ліцеєм: прищепити студентам уявлення про необхідність зовнішніх ознак поваги до начальників та наставників, а також зобов'язати викладачів дбати про належне виконання вимог субординації з боку студентів [14, арк. 1–5].

У цей час уряд скоротив прийом до університетів казенних і своєкоштных студентів до 300 осіб. Микола I визнавав корисним «щоб діти дворянського стану шукали переважно, як нащадки древнього лицарства, служби військової перед службою світською» [2, арк. 10]. Це була спроба з боку уряду захистити російські університети від інакомислення, яке особливо швидко поширювалося в світських навчальних закладах. Перевищувати набір дозволялося лише медичним факультетам, тому що держава дуже потребувала медичних працівників.

М. М. Бугайський, як і попередні попечителі, неодноразово здійснював поїздки по містах округу. В ході однієї з подорожей він відвідав Сімферопольську

гімназію, позитивно оцінивши її роботу; в Ялті «порадив директору потурбуватися про будівництво кращого приміщення для училищ»; в Херсоні оглянув гімназію, повітове і парафіяльне училища, єврейські училища 1 і 2 розряду. Попечитель визнав всі навчальні заклади задовільними, «крім гімназії, в якій помічені відступи від запропонованих правил переходу учнів з класу в клас», за що директору була винесена догана [10, арк. 2].

На початку 50-х рр. XIX ст. у Рішельєвському ліцеї в Одесі навчалася група дітей заможних польських дворян. М. Н. Мурзакевич надав свою, суто негативну оцінку цьому періоду: «Наплив багатих польських родин під приводом виховання дітей в Одесі ... мав згубний вплив на ліцей. ... Поляки щедрою рукою, відсипаючи гроші за уроки, деморалізували багатьох професорів. Колишнє скромне, помірне і бездоганне життя їх, спокушених легкою наживою грошей, різко і швидко змінилося і перейшло на гральний розгул» [16, с. 218]. На думку М. Мурзакевича, попечителя М. М. Бугайського у ті часи оточувала група наближених до нього професорів, які стали його улюбленими партнерами з ігри у карти. «Фамільярне зближення начальника з підлеглими, – писав М. Н. Мурзакевич, – призвело до того, що попечитель на професорські витівки своїх партнерів став дивитися крізь пальці. Лихоїмство розвивалося з кожним днем: прийоми в студенти, переведення з курсу на курс та випуски супроводжувалися цинічними вимаганнями викладачів...» [16, с. 218–219]. Не будемо стверджувати, що все було так погано, як здавалося М. Н. Мурзакевичу, але увага попечителя до розвитку освіти в окрузі була послаблена, про що свідчать також інші свідчення і документи.

Проте вимоги попечителя до студентської дисципліни залишилися суворими. За розпорядженням М. М. Бугайського у 1853 р. були переглянуті «Правила для студентів Рішельєвського ліцею». Зокрема, до розділу про обов'язки студентів поза стінами навчального закладу були внесені значні доповнення, що до зовнішнього вигляду і форми одягу, які чітко регламентувались. Ліцеїсти були зобов'язані інформувати інспектора про місце свого проживання, причому мешкати в будинках, де розташовувалися трактири, ресторації та інші подібні заклади, їм заборонялося.

М. М. Бугайський у 1854 р. пішов з посади попечителя Одеського навчального округу, залишивши про свою діяльність неоднозначні спомини.

Таким чином, досягнення і недоліки в сфері освіти в Одеському навчальному окрузі багато чим були зобов'язані його попечителям. На долю першого з них – Н. Ф. Покровського прийшлося поширення території округу на весь Новоросійський край і Бессарабську область, розповсюдження парафіяльних і повітових училищ, реформування Рішельєвського ліцею, створення місцевого цензурного комітету. В діяльності найбільш енергійного попечителя навчального округу Д. М. Княжевича чітко позначено декілька основних напрямків: успішне керівництво навчальним округом, активна участь у створенні і роботі одеських наукових товариств; плідне керівництво цензурним комітетом, а

також вдала видавничо-редакторська діяльність. У кожному з цих напрямків він зумів реалізувати свої кращі якості й надати довгостроковий імпульс розвитку науки, освіти і літератури у краї. Гірше на цій посаді складалася служба М. М. Бугайського, що відбилось на становищі навчальних закладів округу, моральному кліматі в Рішельєвському ліцеї та інших середніх і початкових навчальних закладах, про що свідчать спомини сучасників. Недоліки в галузі освіти мали виправляти попечителі Одеського навчального округу другої половини XIX ст.

Список використаних джерел і літератури

1. ДАОО. – Ф. 44. – Оп. 2. – Спр. 105. – 21 арк.
2. ДАОО. – Ф. 44. – Оп. 3 (1853). – Спр. 50. – 17 арк.
3. РГИА. – Ф. 772. – Оп. 1. – Д. 319. – 6 л.
4. РГИА. – Ф. 733. – Оп. 2 (1835). – Д. 211. – 35 л.
5. РГИА. – Ф. 733. – Оп. 2 (1832). – Д. 73. – 486 л.
6. РГИА. – Ф. 733. – Оп. 3 (1837–1844). – Д. 42. – 16 л.
7. РГИА. – Ф. 733. – Оп. 3 (1838). – Д. 53. – 31 л.
8. РГИА. – Ф. 733. – Оп. 78 (1833–1834). – Д. 180. – 30 л.
9. РГИА. – Ф. 733. – Оп. 78 (1836). – Д. 229. – 19 л.
10. РГИА. – Ф. 733. – Оп. 78 (1850–1854). – Д. 728.
11. РГИА. – Ф. 733. – Оп. 88 (1848). – Д. 27. – 64 л.
12. РГИА. – Ф. 733. – Оп. 88 (1848–1849). – Д. 28. – 31 л.
13. РГИА. – Ф. 733. – Оп. 88 (1849–1854). – Д. 34. – 51 л.
14. РГИА. – Ф. 733. – Оп. 88 (1849–1854). – Д. 35. – 19 л.
15. *Звонников И. М.* Историческая записка о Ярославской гимназии / И. М. Звонников. – Ярославль, 1881. – 66 с.
16. *Мурзакевич Н. Н.* Автобиография / Н. Н. Мурзакевич. – СПб., 1886. – 233 с.

Надійшла 12.07.2017 р.

И. С. Гребцова,

доктор исторических наук,
профессор кафедры новой и новейшей истории
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Елисаветинская, 12, г. Одесса, 65082, Украина,
тел.: (048) 723 62 87
e-mail: isgrebtsova@gmail.com

ОСНОВНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОПЕЧИТЕЛЕЙ ОДЕССКОГО УЧЕБНОГО ОКРУГА ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XIX СТ. В КОНТЕКСТЕ ПЕРСОНАЛЬНОЙ ИСТОРИИ

Целью статьи является анализ на основе материалов комплекса опубликованных источников, хранящихся в фондах Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, и архивных документов Государственного архива Одесской области и Российского государственного исторического архива основных направлений деятельности в первой половине XIX ст. попечителей Одесского учебного округа: Н. Ф. Покровского, Д. М. Кня-

жевича, М. Н. Бугайского. Методы биографистики, историко-сравнительный метод, комплексный анализ сведений исторических источников позволяют исследовать вехи жизни и деятельности государственных служащих, успехи и просчеты работы попечителей в Одесском учебном округе, выявить личный вклад каждого в развитие образования в регионе.

Ключевые слова: М. Н. Бугайский, Г. П. Волконский, Д. М. Княжевич, Н. Ф. Покровский, начальные и средние учебные заведения, Одесский учебный округ, попечитель, пресса, Ришельевский лицей, цензурный комитет.

I. S. Grebtsova,

Doctor of Historical Sciences,
Professor of the Department of Modern and Contemporary History
Odessa National University named after I.I. Mechnikov,
12, Elisavetinska St., Odessa, 65082, Ukraine,
tel.: (048) 723 62 87
e-mail: isgrebtsova@gmail.com

**MAIN PRIORITIES OF ACTIVITIES FOR TRUSTEES OF THE
ODESSA EDUCATIONAL DISTRICT OF THE FIRST HALF OF
THE XIX CENTURY IN THE CONTEXT OF PERSONAL HISTORY**

Summary

The aim of the article is to analyze the activities of the Odessa educational district trustees during the first half of the XIX century in the context of personal history, using materials of published sources from funds of Scientific Library of Odessa Mechnikov National University and archival documents from the Odessa Region State Archive and the Russian State Historical Archive. Biography studies methods, a historical-comparative method and a comprehensive analysis of information from historical sources let us to research the milestones of life and activities of trustees of the Odessa educational district N. F. Pokrovsky, D. M. Knyazhevich, and M. N. Bugajsky, to consider successes and miscalculations of their work, as well as their role in the reforming of the Richelieu Lyceum, distributing of primary and secondary educational schools in the area, the development of the local periodical press, the establishment of scientific societies. The author also identified the personal contribution of each of the Odessa educational district trustees in the development of education in the region, arguably proving prominent role of D. Knyazhevich as the most active and successful leader. On the contrary, in the memoirs of contemporaries M. Bugajsky was regarded as much less effective in this field.

Keywords: N. F. Pokrovsky, D. M. Knyazhevich, M. N. Bugajsky, G. P. Volkonsky, Odessa educational district, Richelieu Lyceum, primary and secondary schools, trustee, periodical press, censorship committee.

References

- [1] Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 44, inventory 2, dossier 105, 21 p.
- [2] Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 44, inventory 3 (1853), dossier 50, 17 p.
- [3] Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv [Russian State Historical Archive]. Fund 772, inventory 1, dossier 319, 6 p.
- [4] Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv [Russian State Historical Archive]. Fund 733, inventory 2 (1835), dossier 211, 35 p.
- [5] Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv [Russian State Historical Archive]. Fund 733, inventory 2 (1832), dossier 73, 486 p.
- [6] Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv [Russian State Historical Archive]. Fund 733, inventory 3 (1837–1844), dossier 42, 16 p.
- [7] Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv [Russian State Historical Archive]. Fund 733, inventory 3 (1838), dossier 53, 31 p.
- [8] Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv [Russian State Historical Archive]. Fund 733, inventory 78 (1833–1834), dossier 180, 30 p.
- [9] Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv [Russian State Historical Archive]. Fund 733, inventory 78 (1836), dossier 229, 19 p.
- [10] Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv [Russian State Historical Archive]. Fund 733, inventory 78 (1850–1854), dossier 728.
- [11] Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv [Russian State Historical Archive]. Fund 733, inventory 88 (1848), dossier 27, 64 p.
- [12] Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv [Russian State Historical Archive]. Fund 733, inventory 88 (1848–1849), dossier 28, 31 p.
- [13] Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv [Russian State Historical Archive]. Fund 733, inventory 88 (1849–1854), dossier 34, 51 p.
- [14] Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv [Russian State Historical Archive]. Fund 733, inventory 88 (1849–1854), dossier 35, 19 p.
- [15] Zvonnikov I. M. *Istoricheskaya zapiska o Yaroslavskoy gimnazii [Historical Note about Yaroslavl Gymnasium]*. Yaroslavl, 1881, 66 p.
- [16] Murzakevich N. N. *Avtobiografiya [Autobiography]*. Sankt-Peterburg, 1886, 233 p.